

УДК: 336; DOI: 10.31388/2519-884X-2020-41-148-159

Антонюк В.П., д.е.н., професор,
Інститут економіки промисловості НАН України

ПРОБЛЕМИ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА СПРЯМОВАНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ НА ЇХ ВИРІШЕННЯ

Анотація. В статті досліджено основні параметри людського розвитку Запорізької області: стан здоров'я і тривалість життя, загальна і професійна освіта, добробут населення. Здійснено аналіз змісту і завдань Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року з позицій забезпечення розвитку людського потенціалу. Визначено, що в цілому Стратегія спрямована на забезпечення людського розвитку регіону. Виявлено певні упущення серед завдань розвитку сфери здоров'я, освіти та добробуту.

Ключові слова: людський розвиток, людський потенціал, здоров'я населення, освіта, рівень життя, стратегія регіонального розвитку

JEL code classification: L40

*Antonyuk V.P., Doctor of Economics, Professor
Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine*

HUMAN DEVELOPMENT PROBLEMS OF ZAPORIZHZHIA REGION AND THE FOCUS OF THE REGIONAL STRATEGY ON RESOLVING

Abstract. Formulation of the problem. Human development is the basis for ensuring sustainable socio-economic development of regions. The strategy of regional development of the region should become the basis for the development of human potential of the Zaporozhye region.

The purpose of the article is to analyze the main problems of human development of Zaporizhzhia region and the possibilities of their solution based on the implementation of the Strategy of regional development of Zaporizhzhia region for the period up to 2027. **The object** of this study is the human development of the Zaporozhye region.

This is of particular importance for Zaporizhzhya region, which requires modernization of the industrial complex on an innovative basis. The basic parameters of human development of Zaporizhzhya region are investigated in the article: State of health and life expectancy, general and vocational education, population welfare. A number of unsolved problems, related to higher morbidity and mortality compared with the average indicators of Ukraine, lower quality of education, lower wages and a higher proportion of the population with medium showers total incomes below the actual living wage, have been identified. The content and tasks analysis of the Zaporizhzhia region regional Development strategy for the period up to 2027 from the stand point of human development are analyzed. It is determined that the strategy is aimed at ensuring the human development of the region, but certain omissions among the tasks of development of health, education and welfare are noted.

Keywords: human development, human potential, population health, education, living standards, regional development strategy.

Постановка і актуальність проблеми. Ще в 90-і роки ХХ століття світовою спільнотою була сформована концепція людського розвитку, яка охоплює найважливіші проблеми та виражає найважливіші цілі розвитку сучасного суспільства як на глобальному, так і на національному рівнях. Вони стосуються таких проблем, як економічне зростання, зайнятість, розподіл матеріальних і духовних благ, соціальний захист, надання соціальних послуг, рівноправність. В концепції

людського розвитку ставиться завдання вирішення цих проблем з позицій інтересів людини, розширення її індивідуальних можливостей вибору в усіх сферах суспільної діяльності та є вирішальною складовою суспільного прогресу.

Людина є носієм людського потенціалу, що входить до складу національного багатства і є найважливішим стратегічним ресурсом кожної держави та її регіонів. Людський розвиток являє собою безперервний процес

нарощування можливостей людини, підвищення її потенціалу та розширення можливостей його реалізації в усіх сферах життєдіяльності. Основними умовами цього є: можливість прожити довге та здорове життя, мати доступ до необхідних для такого життя ресурсів, передусім освіти та можливості отримати достатній доход для забезпечення гідного рівня та якості життя. Людський розвиток формує зміст сучасних підходів до проблем забезпечення сталого розвитку країн, а сама концепція людського розвитку стала реальною основою довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку більшості країн, в тому числі і України та її регіонів.

Запорізький регіон – один з найбільш економічно розвинених регіонів України, що має потужну промисловість, розвинене сільське господарство та виступає центром технологічного розвитку. В той же час він має проблеми у сфері людського розвитку, які пов'язані зі зменшенням чисельності населення, зменшенням кількості навчальних закладів та молоді, що навчається, погіршенням здоров'я населення, які стають перешкодою для модернізації економіки області на інноваційній основі та подальшого прогресивного соціально-економічного розвитку регіону. Стратегія регіонального розвитку області має стати основою для розвитку людського потенціалу Запорізького краю.

Аналіз публікацій за проблемою. Проблеми людського розвитку (ЛР) в Україні науковці розпочали досліджувати ще в 90-х роках ХХ століття. Найбільший внесок зроблено вченими Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, які впродовж усього періоду здійснювали регулярні дослідження цієї проблеми та публікували статті та монографії [1, 2, 3]. Серед останніх публікацій слід назвати статті: О. Макарової [4], присвячену аналізу ризиків для людського розвитку в Україні; І. Кравця, Ю. Здоров [5], де аналізуються чинники впливу на ЛР, в основному в сфері освіти та здоров'я населення; Л. Радченко [6], де людський розвиток розглядається на макроекономічному рівні з позицій можливостей його регулювання. Слід відзначити, що більшість досліджень присвячена аналізу ЛР України в цілому, а не окремим регіонам. Проблема

регіонального рівня ЛР присвячено мало публікацій. Видається Статистичний збірник «Регіональний людський розвиток», що формується Державною службою статистики [7], однак в ньому дається лише узагальнена оцінка, а не науковий аналіз проблем.

Мета статті – аналіз основних проблем людського розвитку Запорізької області та можливостей їх вирішення на основі реалізації Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року.

Об'єктом даного дослідження є людський розвиток Запорізької області.

Виклад основного матеріалу. В Україні актуальність забезпечення людського розвитку зростає, що обумовлено стратегією побудови країни з демократичною системою устрою, громадянським суспільством і соціально орієнтованою ринковою економікою, в якій людина є найвищою цінністю, а держава на всіх рівнях (особливо на регіональному та місцевому) створює необхідні умови для людського розвитку, як ключової і кінцевої мети. Відповідно до такої мети все більшого значення набувають інвестиції в людину, які складаються з витрат на освіту і професійне навчання, охорону здоров'я, підтримку трудової та соціальної активності людей, інші соціальні потреби, які за своєю суттю є соціальними інвестиціями.

Не дивлячись на те, що Україна має проблеми у сфері людського розвитку, в системі міжнародних оцінок вона займає досить високі місця. Україна посіла 88 позицію із 189 країн, представлених в Доповіді ПРООН про стан ЛР за 2019 рік. Це відносить Україну до групи країн з високим людським розвитком зі значенням Індексу людського розвитку (ІЛР) 0,750 [8]. У той же час рівень людського розвитку в регіонах України суттєво відрізняється. Для вимірювання регіональних відмінностей рівня людського розвитку Держкомстатом разом із Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України в 2001 р. була розроблена та затверджена докладна Методика оцінки ЛР регіонів на основі інтегральних індексів регіонального людського розвитку (ІРЛР), починаючи з 1999 року. У 2012 році її було суттєво оновлено, згідно чого вимірювання стало здійснюватися відповідно до основних аспектів людського розвитку: відтворення населення;

соціальне становище; комфортне життя; добробут; гідна праця; освіта.

Слід відзначити, що Запорізька область являє собою розвинений промисловий регіон, частка валового регіонального продукту в загальному обсязі країни складала в 2018 р. 4,1%. Як відзначалося у звіті Запорізької ОДА, основою стабільного розвитку та зростання економіки області є її потужний промисловий комплекс, який забезпечує: майже 8% загальнодержавного обсягу реалізованої промислової продукції (194,9 млрд грн за підсумками 2019 року - **4 місце серед регіонів України**), в тому числі майже 12% загальнодержавного обсягу реалізації машинобудівної галузі (**2 місце серед регіонів**), 31% загального обсягу виробництва електроенергії в Україні, 39,5% – сталі, 21,7% – чавуну. Регіон також має розвинене сільське господарство, яке було в минулому році досить успішним – індекс сільськогосподарської продукції за 2019 рік склав 123,2% (**1 місце серед регіонів**)[9].

У той же час область має значні проблеми в економічному розвитку, які пов'язані зі зменшенням обсягів промислового виробництва та низьким рівнем інноваційної діяльності. За підсумками 2019 року індекс промислової продукції склав 95,4% (по Україні – 98,2%). Негативна динаміка обумовлена скороченням виробництва майже у всіх галузях промисловості регіону[9].

В регіоні має місце інертність у зміні структури промислової діяльності на користь високотехнологічної продукції, висока ступінь зносу основних фондів у традиційних галузях (більше 70%). Відбувається стагнація інноваційної діяльності. Упродовж 2013-2018 років у Запорізькій області спостерігається щорічне зниження інноваційної активності промислових підприємств. Якщо у 2013 році 28,8% від загальної кількості промислових підприємств області були інноваційно активними, то у 2018 році – лише 36 підприємств із 238 середніх і великих (15,1%), тобто кожне шосте-сьоме підприємство. Низькою є частка інноваційної продукції в обсягах реалізованої продукції промисловості області (у 2018 р. – 2,1%). Цей показник хоч і вищий ніж в середньому по Україні (0,8%), однак значно поступається розви-

неним країнам. До того ж незначною залишається частка принципово нової інноваційної продукції – менше 1/3 від всього її обсягу [10, с.66]. Ці дані свідчать про необхідність найскорішої технологічної і структурної модернізації економіки регіону, що можна зробити лише на основі якісного розвитку людського потенціалу, нагромадження і ефективного використання людського капіталу регіону.

Запорізька область має проблеми у різних сферах людського розвитку, про що свідчать дані ІРЛР (табл. 1), які розраховані фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України та оприлюднені Державною службою статистики. В таблиці наведено значення часткових індексів і рангів за окремими блоками ЛРта інтегрального індексу ЛР регіону. Вони свідчать, що у 2016 - 2017 рр. відносна оцінка людського розвитку регіону погіршилась і його ранг знизився з 5-ї до 10-ї позиції серед областей України. Це відбулося за рахунок погіршення позицій майже за всіма блоками, за якими оцінювався ІРЛР.

Найнижчі оцінки мають показники блоку комфортного життя (22-ге, тобто останнє місце серед регіонів України, де оцінювався ЛР) та соціальне середовище (14 місце, однак за цим блоком ранг підвищився). Регіон декілька років утримував першість за блоком добробут, однак за 2 останніх роки оцінювання втратив свої позиції. Погіршилися оцінки за блоком освіти і особливо у 2017 р. за показниками гідної праці.

За даними Державної служби статистики станом на 01.01.2019 в Запорізькій області проживало 1 705,8 тис. осіб, більшість з них – в містах, тому регіон характеризується високим рівнем урбанізації – 77,3%. Чисельність населення області за період 2001-2018 років зменшилася на 225,4 тис. осіб, або на 11,6%, при цьому останні 5 років темпи скорочення чисельності населення області коливаються у межах 0,5-0,9% щорічно [14]. Ці дані свідчать про проблеми з відтворенням людського потенціалу регіону. Розглянемо проблеми людського розвитку Запорізької обл. за його основними параметрами: *тривалості життя, освіти, рівня життя*.

Таблиця 1

**Динаміка інтегрального регіонального індексу людського розвитку
Запорізької області за 2013 – 2017 рр. [7, с. 44, 51, 58, 65, 72]**

		2013	2014	2015	2016	2017
Блок 1 «Відтворення населення»	СЗК* ранг	0,6786 16	0,7128 7	0,6823 13	0,6910 11	0,6831 12
Блок 2 «Соціальне середовище»	СЗК* ранг	0,3989 17	0,4373 15	0,4176 15	0,4163 14	0,4656 14
Блок 3 «Комфортне життя»	СЗК* ранг	0,5338 17	0,5298 21	0,5217 22	0,5508 20	0,5478 22
Блок 4 «Добробут»	СЗК* ранг	0,8777 1	0,8714 1	0,8741 1	0,7491 5	0,7987 3
Блок 5 «Гідна праця»	СЗК* ранг	0,5870 8	0,5618 8	0,6040 5	0,5958 5	0,4795 12
Блок 6 «Освіта»	СЗК* ранг	0,8413 3	0,8612 3	0,8549 6	0,8469 6	0,8438 5
ІРЛР	СЗК* ранг	3,9174 5	3,9743 5	3,9546 5	3,8499 10	3,8184 10

СЗК* – стандартизовані калібровані значення по відповідному блоку

Стан здоров'я і тривалість життя. В Запорізькій області населення має меншу тривалість життя, ніж в середньому по Україні (табл.2).

Таблиця 2

Порівняння очікуваної тривалості життя населення України та Запорізької області у 2017 році, років [11]

	Групи населення	Україна	Запорізька область	Відхилення +, -
Середня очікувана тривалість життя при народженні	Всі	71,98	71,49	-0,49
	Чоловіки	67,02	66,06	-0,96
	Жінки	76,78	76,72	-0,06
Середня очікувана тривалість життя при досягненні 15 років	Всі	57,75	57,21	-0,54
	Чоловіки	52,82	51,81	-1,01
	Жінки	62,49	62,4	-0,09

Згідно статистичних даних, очікувана тривалість життя при народженні населення регіону майже на півроку менша порівняно з середньою по Україні, а в чоловіків майже на рік (0,96 р.), у жінок цей розрив незначний (0,06 р.). Він збільшується при досягненні 15-річного віку, що свідчить про гірші умови

життя і праці населення даної області, які обумовлюють значну поширеність захворювань та поганий стан здоров'я. Самооцінка стану здоров'я населення Запорізької області гірша за середню оцінку по Україні. У 2019 році оцінки були такими (у % до населення обстежених домогосподарств) [12]:

	добре	задовільно	погано
Запорізька обл.	45,8	41,4	12,8
Україна	50,4	39,5	10,1

Про гірший стан здоров'я свідчать і вищі показники смертності в Запорізькій області по відношенню до України як в цілому, так і за більшістю причин (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняння коефіцієнтів смертності України та Запорізької області за причинами у 2017 році, на 100000 осіб постійного населення[11]

Причини смертності	Україна	Запорізька область	Відхилення +, - / %
Усього померлих з усіх причин	1453,9	1604,0	+150,1 / 10,3
В тому числі з причин:			
- інфекційних і паразитарних хвороб, з них туберкульоз	22,1 9,3	23,6 11,3	+1,5 / 6,8 +2 / 21,5
- новоутворень, з них злоякісні	200,8 198,8	255,4 252,2	+54,6 / 27,2 +53,4 / 26,9
- хвороб нервової системи	11,7	19,6	+7,9 / 67,5
- хвороб системи кровообігу	982,0	1032,6	+50,6 / 5,2
- хвороб органів травлення	55,2	51,2	-4 / -7,2
- хвороб органів дихання	31,2	35,4	+4,2 / 13,5
- зовнішніх причин захворювань	80,1	89,3	+9,2 / 11,5

Загальна смертність у розрахунку на 100 тис. населення в Запорізькій обл. на 10% перевищує середнє значення по Україні, а за такими причинами як захворюваність на туберкульоз – на 21%, злоякісні новоутворення – 27%. Перевищення коефіцієнту смертності спостерігається за більшістю хвороб, лише за деякими причинами в регіоні спостерігається менша смертність – хвороби органів травлення, ендокринної системи, розлади психіки та деякі інші. Така ситуація обумовлена низкою причин: більшою поширеністю небезпечних умов праці, оскільки в регіоні сконцентровані підприємства важкої промисловості; більшим екологічним навантаженням та гіршим станом навколишнього середовища у регіоні; недостатнім рівнем забезпечення регіону закладами охорони здоров'я та укомплектованості їх кадрами.

Середня та професійна освіта. Освіта є найважливішою базовою сферою діяльності будь якої країни та регіону, оскільки саме вона формує людський потенціал країни, закладає фундамент соціального й технологічного прогресу. Вагомість освіти підтверджує той факт, що вона входить до переліку Цілей сталого розвитку. В Україні визначено *Ціль 4 – Якісна освіта*, містить завдання забезпечити доступність якісної шкільної і професійної освіти, підвищити якість вищої освіти та забезпечити її тісний зв'язок з наукою, збільшити поширеність серед населення знань і навичок, необхідних для гідної роботи та підприємницької діяльності. В

умовах переходу до економіки знань та інтенсивних технологічних змін, широкої інформатизації суспільства ставиться завдання забезпечити безперервне навчання населення.

Населення Запорізької обл. має досить високий освітній рівень, за часткою населення з вищою та професійно-технічною освітою він перевищує середні показники по Україні. У 2017 р. розподіл населення у віці 6 і більше років за освітніми рівнями був таким [15]:

повна вища: Україна – 22,7; Запорізька обл. – 28,4;

базова і неповна вища: Україна – 19,4; Запорізька обл. – 21,7;

професійно-технічна: Україна – 19,4; Запорізька обл. – 21,8;

загальна середня повна і базова: Україна – 26,2; Запорізька обл. – 17,8;

початкова освіта та без освіти: Україна – 10,3; Запорізька обл. – 10,3.

Однак при цьому в регіоні існують проблеми в забезпеченні якісної освіти, які проявляються у негативних тенденціях розвитку освіти, що позначається на можливостях формування людського потенціалу.

Запорізька область має розвинену систему *загальної середньої освіти*, здатної забезпечити формування людського потенціалу регіону. В області навчається 4,2% учнів усіх закладів загальної середньої освіти України. В той же час мають місце і проблеми розвитку даної сфери. В таблиці 4 наведено дина-

міку загальноосвітніх шкіл, їх кількість відносно 2010 р. зменшилася на 13%. Не дивлячись на зменшення чисельності населення, кількість учнів за 2010-2018 роки зросла на 5,9%, що є позитивною тенденцією і свід-

чить про збільшення частки дітей і молоді в структурі населення, а також більшої їх залученості до освітнього процесу. Це обумовило збільшення чисельності учнів на 10 тис. населення.

Таблиця 4

Динаміка параметрів загальноосвітніх навчальних закладів в Запорізькій області (на початок навчального року)[13]

Показники	2010/11	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	%
Середня чисельність населення, тис. осіб[14]	1806,5	1770,1	1759,1	1745,8	1730,5	1713,7	94,9
Кількість загальноосвітніх навчальних закладів, одиниць	639	609	600	582	567	557	87,2
Кількість учнів загальноосвітніх навчальних закладів, тис. осіб	159,1	159,7	159,5	161,3	163,3	168,5	105,9
Кількість учнів ЗОНЗ на 10 тис. осіб населення	883	904	909	927	948	983	111,3

Шкільна освіта формує основи знань і світогляду, а також здатність до подальшого навчання й критичного аналізу інформації, обсяг якої безперервно зростає. Тому особливо важливе значення має якість шкільної

освіти, значне уявлення про яку дають результати зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО). Наведені в таблиці 5 дані свідчать про наявність проблем з якістю освіти молоді регіону.

Таблиця 5

Результати зовнішнього незалежного оцінювання учнів Запорізької області у 2016-2019 роках*

Навчальний предмет, кількість осіб, що склали ЗНО, якісний рівень	2016	2017	2018	2019	2019 Україна, для порівняння
Українська мова і література, Взяли участь у тестуванні, осіб	11290	10054	13954	14648	
- не подолали поріг 100 бал, %	8,3	6,5	13,3	14,5	15,5
- отримали 160-200 балів	25,0	25,1	21,4	20,1	24,2
Історія України, Взяли участь у тестуванні, осіб	8009	7723	7093	10035	
- не подолали поріг 100 бал, %	12,3	12,7	13,6	13,7	16,2
- отримали 160-200 балів	14,0	14,1	13,1	11,9	15,0
Математика, взяли участь у тестуванні, осіб	5451	4479	4564	6430	
- не подолали поріг 100 бал, %	16,3	17,0	18,9	17,0	18,1
- отримали 160-200 балів	14,6	20,1	19,8	18,0	20,9
Фізика, взяли участь у тестуванні, осіб	1306	998	996	954	
- не подолали поріг 100 бал, %	20,6	26,4	21,2	16,4	15,0
- отримали 160-200 балів	10,6	11,7	11,7	16,0	18,2

Хімія, взяли участь у тестуванні, осіб	1127	938	860	664	
- не подолали поріг 100 бал, %	14,8	23,8	12,1	15,2	13,6
- отримали 160-200 балів	22,1	22,0	25,0	23,0	29,5
Біологія, взяли участь у тестуванні, осіб	864	3805	3624	3639	
- не подолали поріг 100 бал, %	14,8	11,6	6,2	6,4	8,9
- отримали 160-200 балів	22,1	17,2	19,2	18,1	21,6
Географія, взяли участь у тестуванні, осіб	2075	2679	3131	3078	
- не подолали поріг 100 бал, %	4,8	7,2	9,8	7,6	10,4
- отримали 160-200 балів	17,6	20,5	16,5	20,2	23,1
Англійська мова, взяли участь у тестуванні, осіб	3419	3287	3748	4137	
- не подолали поріг 100 бал, %	18,9	17,3	14,4	15,3	12,7
- отримали 160-200 балів	24,2	27,3	27,5	25,1	31,0

* розраховано і складено за даними Статистичні дані основної сесії ЗНО за 2016, 2017, 2018, 2019 роки. Регіональні дані. Український центр оцінювання якості освіти <https://zno.testportal.com.ua/stat>

Аналіз даних таблиці дає змогу зробити такі узагальнення:

1) значна частка випускників шкіл (15-20% і більше), які проходили тестування ЗНО, не подолали визначений мінімальний поріг у 100 балів, тобто через низьку якість знань не пройшли оцінювання. Найбільше таких серед тестувальників з природничих предметів (фізики, хімії), математики та англійської мови;

2) високий рівень оцінювання (160-200 балів) з більшості предметів отримали менше 20% учнів, що проходили ЗНО. Найменше – з історії України (12%), фізики (16%), математики і біології (18%). Позитивно, що з англійської мови частка таких зростає і перевищила 25%;

3) зменшується частка тих осіб, які складають ЗНО з таких важливих дисциплін як фізика, хімія. Позитивно, що чисельність тестувань з математики зростає, однак якість знань не є високою. Ці навчальні предмети входять до блоку так званої STEAM-освіти, яка охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering), мистецтво (Art) та математику (Mathematics). STEAM-освіта формує фахівців з технічних напрямів, попит на яких зростає набагато швидше, ніж на інші спеціальності, і тому такий тип освіти виходить на перший план. Результати ЗНО свідчать, що у випускників шкіл Запорізької обл. знижується

орієнтація на отримання технічних або інженерних спеціальностей, які дуже важливі для забезпечення інноваційного розвитку регіону;

4) порівняння результатів ЗНО регіону з середніми значеннями по Україні свідчить, що частка тестів з високими оцінками в Україні є більшою, ніж в Запорізькій області з усіх предметів. Можна зробити висновок, що регіон поступається за якістю шкільної освіти багатьом іншим регіонам України.

Професійно-технічна освіта (ПТО) є невід'ємною складовою загальної системи освіти України і являє собою комплекс навчальних та організаційно-управлінських закладів четвертого освітнього рівня, які забезпечують надання громадянам послуг з навчання, формування умінь і навичок певної професії, розвиток їхньої компетентності та професіоналізму. Основною функцією професійної освіти є підготовка кваліфікованих кадрів для потреб економіки, не менш важливу роль вона відіграє в соціальному та культурному розвитку молодого покоління. За даними Міносвіти, на сучасному етапі заклади професійної освіти мають різне спрямування і формують сотні професій для різних галузей економіки. В цілому по Україні третина закладів ПТО (дещо більше 33%) готують фахівців для промисловості, 29,5 – для сільського господарства, близько 17% – для будівництва, понад 7% – для сфери пос-

луг, дещо менше 6% – для торгівлі та громадського харчування, 5,5% – для транспортної галузі, близько 1,3% – для ЖКГ і менше 1% – для сфери зв'язку [16].

У Запорізькій області функціонує 38 ПТНЗ з них 4 вищих професійних училища, 6 училищ аграрного профілю, а більшість училищ є багатофункціональними закладами (табл. 6).

Таблиця 6

Динаміка параметрів діяльності професійно-технічних та вищих навчальних закладів Запорізької області (на початок навчального року)*

Показники	2010/11	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	%
Кількість професійно-технічних навчальних закладів, од.	46	47	46	44	40	38	82,6
Кількість учнів, слухачів ПТНЗ, тис. осіб	19,0	16,0	15,2	14,1	13,6	13,4	70,2
Кількість учнів/слух. ПТНЗ на 10 тис. осіб населення	106	90	87	81	79	78	73,4
Кількість ВНЗ I-II рівнів акредитації	16	14	14	13	13	13	81,3
Кількість студентів у ВНЗ I-II р. а., тис. осіб	10,9	8,7	8,3	7,7	7,4	7,0	64,2
Кількість студентів ВНЗ I-II р. а. на 10 тис. осіб населення	60	49	47	44	43	40	66,7
Кількість ВНЗ III-IV рівнів акредитації	11	10	10	11	11	11	100
Кількість студентів у ВНЗ III-IV р. а. тис. осіб	92,3	66,9	63,1	62,1	60,1	62,3	67,5
Кількість студентів ВНЗ III-IV р. а. на 10 тис. осіб населення	510	377	357	354	345	362	71,0

*складено автором за джерелами [17, 18, 19]

За 2010-2018 рр. відбулося зменшення чисельності професійно-технічних училищ на 8 одиниць (17%) та на 30% зменшення кількості учнів системи ПТО. Процес згортання сфери ПТО продовжився у 2019 році. Така тенденція не відповідає потребам ринку праці регіону, оскільки на сучасному етапі має місце нестача кадрів робітничих професій внаслідок як скорочення обсягу їх підготовки, так і трудової міграції населення.

У сфері вищої освіти відбуваються аналогічні процеси зменшення кількості навчальних закладів та студентів. Особливо це стосується ВНЗ I-II рівнів акредитації, число студентів яких зменшилося майже на 35%. Кількість ВНЗ III-IV рівнів акредитації хоч і залишилося незмінним, однак число студен-

тів зменшилося на 1/3. У розрахунку на 10 тис. осіб населення кількість студентів ВНЗ зменшилася з 570 осіб до 402 осіб, і цей показник є меншим, ніж в середньому по Україні.

Отже, можна зробити висновок, що за параметрами освіти умови людського розвитку та відтворення людського потенціалу регіону погіршуються, що створює ризики у формуванні людського капіталу та забезпеченні економіки області висококваліфікованими кадрами.

Ще один найважливіший параметр людського розвитку – це **рівень життя**, який створює необхідні матеріальні умови для доступності до різноманітних життєвих благ і задоволення потреб населення. Рівень жит-

тя значною мірою залежить від можливостей зайнятості та отримання гідної заробітної плати. В невеликій статті немає можливостей детально оцінювати рівень життя, однак навіть аналіз деяких показників свідчить, що в Запорізькій області населення має нижчий рівень добробуту ніж по Україні в цілому.

Так, рівень номінальної заробітної плати (ЗПн) упродовж останнього десятиліття є нижчим від середнього її значення по Україні (табл. 7). Темп зростання реальної ЗПр в окремі роки хоч і перевищував середній по Україні, однак не забезпечив подолання відриву у рівнях заробітної плати.

Таблиця 7

Динаміка номінальної і реальної заробітної плати штатних працівників в Україні та Запорізькій обл. [19, 20]

Роки	Номінальна заробітна плата, грн.		Темп зростання реальної заробітної плати.,%	
	Україна	Запорізька обл..	Україна	Запорізька обл..
2010	2250	2187	110,2	110,2
2011	2648	2607	108,7	110,0
2012	3041	2927	114,4	112,0
2013	3282	3142	108,2	108,1
2014	3480	3432	93,5	96,6
2015	4195	4200	79,8	80,8
2016	5183	5080	109,0	107,7
2017	7104	6863	119,1	116,8
2018	8865	8725	112,5	114,8
2019	10497	10480	109,8	111,8

Загальний рівень добробуту можна оцінити за розміром сукупних витрат домогосподарств. У 2019 році на одне домогосподарство у Запорізькій обл. вони склали 9311 грн. в середньому на місяць, а в розрахунку на одного члена домогосподарства – 4609 грн., що трохи перевищувало середні значення по Україні – відповідно 9670 грн. та 4582 грн. Не дивлячись на це, частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму (тобто частка бідного населення) в Запорізькій обл. зросла (2018 р. – 25,6%, 2019 р. – 32,8%), хоч в Україні цей показник знизився (2018 р. – 27,6%, 2019 р. – 23,1%) [21, с. 198, 327]. Наведені дані свідчать про наявність проблем у сфері добробуту населення регіону, майже третина якого має середньодушові доходи, які дозволяють задовольнити лише найнеобхідніші потреби, вартість яких складає основу прожиткового мінімуму.

Проведений аналіз свідчить про те, що в Запорізькій області погіршуються умови для людського розвитку і нагромадження людського капіталу. Це розуміють регіональні органи влади, що відзначено в аналітичній час-

тині Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року: «У сучасних умовах саме накопичений у регіоні людський капітал може стати драйвером розбудови економіки на інноваційних засадах. Натомість низька якість життя, нерозвиненість суспільних інститутів обумовляють загострення таких проблем як зниження рівня людського розвитку і, відповідно, подальшого послаблення конкурентоспроможності регіону, погіршення вікової структури населення внаслідок зростання кількості населення похилого віку і скорочення молодшого, погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням, зростання трудової міграції, погіршення здоров'я громадян та зниження якості освіти, що призведе до нестачі кваліфікованого людського капіталу у всіх сферах економічної системи регіону» [22, с. 105].

Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року (далі Стратегія), що була затверджена рішенням обласної ради 12.12.2019 № 134, спрямована на вирішення проблем людського, соціального та економічного розвитку регіону. В рамках Стратегії було визначено чотири

стратегічні цілі: *стратегічна ціль 1* – Розвиток людського капіталу та підвищення якості життя населення; *стратегічна ціль 2* конкурентоспроможна економіка регіону (яка розвивається на засадах смарт-спеціалізації) у національному та глобальному просторі; *стратегічна ціль 3* гармонійний просторовий розвиток; *стратегічна ціль 4* – екологіч-

на безпека та збереження природних ресурсів. Кожна з наведених цілей має значення для забезпечення людського розвитку регіону, і жодна з них не може бути досягнута без якісного людського потенціалу. Найбільшу роль в людському розвитку відіграє перша ціль, яка має три оперативні цілі (табл. 8).

Таблиця 8

Стратегічна ціль щодо розвитку людського капіталу та підвищення якості життя населення Запорізької області [22]

Стратегічна ціль 1. РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ		
Оперативна ціль 1.1	Оперативна ціль 1.2	Оперативна ціль 1.3
Збереження та розвиток людського потенціалу	Створення умов для зростання добробуту, комфортно-го та безпечного проживання мешканців	Забезпечення розвитку регіону, бізнесу, громади, особи
1.1.1. Покращання стану здоров'я населення, у т.ч. шляхом підвищення доступності та ефективності медичного обслуговування з урахуванням потреб усіх груп населення 1.1.2. Забезпечення надання якісних освітніх послуг та рівного доступу до них упродовж всього життя. Розвиток інклюзивної освіти 1.1.3. Розвиток компетенцій та вмінь в контексті вимог ринку праці з урахуванням потреб усіх груп населення 1.1.4. Розвиток молодіжної політики, фізичної культури та спорту як активація людського резерву регіону	1.2.1. Забезпечення соціального захисту населення та гендерної рівності 1.2.2. Створення умов для включення людей з інвалідністю в активне життя (у т.ч. підвищення доступності публічних та інфраструктурних об'єктів) 1.2.3. Розбудова комунальної інфраструктури та благоустрій, оновлення житлового фонду (у т.ч. забезпечення населення якісною питною водою) 1.2.4. Покращання системи надання адміністративних послуг (зокрема з використанням сучасних інформаційних технологій) 1.2.5. Зміцнення громадської безпеки та забезпечення цивільного захисту населення	1.3.1. Активізація діалогу між представниками бізнесу, органів влади, громадськості та їх залучення до процесів управління локальним та регіональним розвитком 1.3.2. Посилення інституційної спроможності організацій громадянського суспільства

Зміст завдань свідчить, що Стратегія спрямована на створення умов для людського розвитку в регіоні. В той же час далеко не всі актуальні проблеми знайшли вирішення в даному документі. Це стосується, наприклад: у сфері здоров'я – розвитку профілактичної медицини, популяризації та поширення здорового способу життя, усунення небезпечних умов праці; у сфері освіти – забезпечення повної укомплектованості шкіл високопрофесійними педагогічними кадрами, широке

запровадження в систему ПТО дуальної освіти, підтримка та розвиток STEM-освіти, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій з метою поширення smart-просвіти; у сфері добробуту – створення високотехнологічних робочих місць з високою заробітною платою, детінізація економіки, підвищення рівня оплати праці та соціальних гарантій, розвиток регіонального ринку праці та зайнятості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Людський розвиток є основою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країн, регіонів. На сучасному етапі концепція людського розвитку стала основою довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку більшості країн, в тому числі й України. В статті досліджено основні аспекти людського розвитку Запорізької області, виявлено низку невирішених проблем. Здійснено аналіз змісту і завдань Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року з

позицій забезпечення розвитку людського потенціалу. Визначено, що в цілому Стратегія спрямована на забезпечення людського розвитку Запорізького регіону, однак мають місце певні упущення в сфері здоров'я, освіти та добробуту. Тому важливо забезпечити подальше дослідження проблем та шляхів їх вирішення стосовно якості загальної й професійної освіти та її відповідності потребам регіонального ринку праці, проблем розвитку профілактичної медицини та підвищення рівня і якості життя.

Список літератури:

1. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (колективна монографія) / За ред. Е. М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 367 с.
2. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 356 с.
3. Людський розвиток в Україні: інституційне підґрунтя соціальної відповідальності: кол. моногр. / за ред. Е.М. Лібанової; відпов. за випуск О.В. Макарова, О.М. Хмелевська; Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. – Київ, 2017. – 368 с.
4. Макарова О. В. Методологічні підходи до ідентифікації та оцінювання ризиків людського розвитку. Демографія та соціальна економіка, 2018, № 2 (33), с. 103-116
5. Кравець І. М., Здоров Ю. В. Основні чинники людського розвитку в Україні. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Випуск 3 (20), 2019, с. 431-436
6. Радченко Л. П. Людський розвиток в контексті макроекономічного регулювання держави. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Економіка», 2016, вип. 16, с. 72-78
7. Регіональний людський розвиток. Статистичний збірник. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_rlr2017_pdf.pdf
8. Україна посередині рейтингу в Доповіді ПРООН про стан людського розвитку за 2019 рік. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2019/ukraine-ranks-mid-table-in-undps-2019-human-development-report.html>
9. Про підсумки соціально-економічного розвитку Запорізької області на 12.02.2020. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/48947/pro-pidsumki-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-zaporizkoji-oblasti-na-12.02.2020.html>
10. Наукова та інноваційна діяльність України, 2018. Державна служба статистики України. Київ, 2015, 108с.
11. Таблиці народжуваності, смертності та середньої очікуваної тривалості життя. Статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2019 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2019 року). Статистичний збірник. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Загальноосвітні та професійно-технічні навчальні заклади України у 2017 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2018, 134 с.
14. Чисельність населення у регіонах України. Статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Діти, жінки та сім'я в Україні. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2018, 320 с.
16. Професійна освіта. [Online]. Available: <https://mon.gov.ua/ua/tag/profesiyno-tekhnichna-osvita>
17. Загальноосвітні та професійно-технічні навчальні заклади України у 2017 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2018, 134 с.
18. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
19. Демографічна та соціальна статистика. Головне управління статистики Запорізької області. URL: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/index.php/statystychna-informatsiia#1.3>
20. Демографічна та соціальна статистика / Ринок праці / Оплата праці та соціально-трудова відносина. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
21. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2019 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Стат. збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2020, 450 с.
22. Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року. URL: <https://www.zoda.gov.ua/article/1669/strategiya-regionalnogo-rozvitku.html>

References:

1. Libanova E.M. (and oth) (2007) Liudskiy rozvytok rehioniv Ukrainy: analiz ta prohnoz (kolektyvna monohrafiia). K.: *In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen NAN Ukrainy*, 367 p.
2. Libanova E.M. (and oth) (2015) Liudskiy rozvytok v Ukraini. Modernizatsiia sotsialnoi polityky: rehionalnyi aspekt (kolektyvna monohrafiia). *In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy*. K., 356 p.
3. Libanova E.M. (and oth) (2017) Liudskiy rozvytok v Ukraini: instytutsiine pidgruntia sotsialnoi vidpovidalnosti: kol. monohr. [za red. E.M. Libano-voi; vidpov. za vypusk O.V. Makarova, O.M. Khmelevska]. *In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy NAN Ukrainy*. Kyiv, 368 p.
4. Makarova O. V. (2018) Metodolohichni pidkhody do identyfikatsii ta otsiniuvannia ryzykiv liudskoho rozvytku. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, № 2 (33), pp. 103-116
5. Kravets I.M., Zdorov Yu.V. (2019) Osnovni chynnyky liudskoho rozvytku v Ukraini. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*. Vypusk 3 (20), pp. 431-436
6. Radchenko L.P. (2016) Liudskiy rozvytok v konteksti makroekonomichnogo rehuliuвання derzhavy. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni H.S. Skovorody «Ekonomika»*, vyp. 16, pp. 72-78
7. Rehionalnyi liudskiy rozvytok. Statystychnyi zbirnyk. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_rlr2017_pdf.pdf
8. Ukraina poseredyni reitynhu v Dopovidi PROON pro stan liudskoho rozvytku za 2019 rik. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2019/ukraine-ranks-mid-table-in-undps-2019-human-development-report.html>
9. Pro pidsumky sotsialno-ekonomichnogo rozvytku Zaporizkoi oblasti na 12.02.2020. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/48947/pro-pidsumki-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-zaporizkoji-oblasti-na-12.02.2020.html>
10. Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy, 2018. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv (2015), 108 p.
11. Tablytsi narodzhuvanosti, smertnosti ta serednoi ochikuvanoi trvalosti zhyttia. Statystychna informatsiia. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Samoosinka naselenniam stanu zdorovia ta rivnia dostupnosti okremykh vydiv medychnoi dopomohy u 2019 rotsi (za danymy vybirkovoho opytuvannia domohospodarstv u zhovtni 2019 roku). Statystychnyi zbirnyk. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Zahalnoosvitni ta profesiino-tekhnicni navchalni zaklady Ukrainy u 2017 rotsi. Statystychnyi zbirnyk. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. Kyiv (2018), 134 p.
14. Chyselnist naselennia u rehionakh Ukrainy. Statystychna informatsiia. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Dity, zhinky ta simia v Ukraini. Statystychnyi zbirnyk. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. Kyiv (2018), 320 p.
16. Profesiina osvita. [Online]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/profesiino-tekhnicna-osvita>
17. Zahalnoosvitni ta profesiino-tekhnicni navchalni zaklady Ukrainy u 2017 rotsi. Statystychnyi zbirnyk. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. Kyiv (2018), 134 p.
18. Osnovni pokaznyky diialnosti vshchychkh navchalnykh zakladiv Ukrainy. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
19. Demohrafichna ta sotsialna statystyka. *Holovne upravlinnia statystyky Zaporizkoi oblasti*. URL: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/index.php/statystychna-informatsiia#1.3>
20. Demohrafichna ta sotsialna statystyka [Rynok pratsi] Oplata pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
21. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy 2019 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy). *Stat. zbirnyk. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. Kyiv (2020), 450 p.
22. Stratehiia rehionalnogo rozvytku Zaporizkoi oblasti na period do 2027 roku. URL: <https://www.zoda.gov.ua/article/1669/strategiya-regionalnogo-rozvitku.html>